

ANDRZEJ ROMAN GAŚSIOROWSKI
KAROLINA GAŚSIOROWSKA

ZWIĄZEK POLSKIEJ MŁODZIEŻY AKADEMICKIEJ LITWY 1926-1938

W II połowie lat 20. XX w. pojawiła się idea zjednoczenia polskiej młodzieży akademickiej wywodzącej się z terenów Republiki Litewskiej. Myśl ta wynikała z obawy przed rozbiem tego ruchu, gdyż tylko w samym Kownie działały 3 samodzielne polskie organizacje studenckie. Niezależnie od nich istniały jeszcze inne polskie stowarzyszenia akademickie w uczelniach zagranicznych¹. Sytuacja taka i nie zawsze życzliwy stosunek władz litewskich do polskich inicjatyw były przyczyną wielu trudności i ograniczeń. Szczególnie groźne było to w odniesieniu do wychowania polskiej młodzieży. Próba wynaradawiania i rozbięcia ruchu jednoczącego studentów-Polaków była poważnym zagrożeniem dla przyszłości całej mniejszości polskiej na Litwie. Idea konsolidacji polskiej młodzieży, głównie akademickiej, miała więc zapobiec tym niebezpieczeństwom, a także być szansą wzajemnego porozumienia.

Podobne głosy dotyczące większej centralizacji polonijnego ruchu organizacyjnego docierały również z Polski. Inicjatywy takie były częścią polityki zagranicznej Rzeczypospolitej. W latach 30. sprawami tymi zajmował się Światowy Związek Polaków Zagranicą (ŚZPZ). Związek ten nie tylko wytyczał główną strategię działania środowisk polonijnych, ale także czynnie je

Dr hab. ANDRZEJ ROMAN GAŚSIOROWSKI – emerytowany pracownik Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie; e-mail: wilenska2019@wp.pl.

Mgr KAROLINA GAŚSIOROWSKA – Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie; e-mail: karolinagasiorska@yahoo.com.

¹ W Kownie działały: Zjednoczenie Studentów Polaków Uniwersytetu Litewskiego, Korporacji „Lauda”, Związku Studentek Polek Uniwersytetu WW „Znicz”. W tym czasie skupiały one ponad 70 studentów. Niezależnie od tego ok. stu młodych Polaków z Litwy studiowało zagranicą, najwięcej w Austrii – 13 osób, Belgii – 20, Francji – 34 oraz mniejsze grupy [w:] Czechosłowacji, WM Gdańsku, Holandii, Łotwie i Niemczech oraz nieoficjalnie w Polsce. Najpopularniejszymi kierunkami studiów, które wybierali Polacy z Litwy, były: medycyna, ekonomia (handel) i kierunki politechniczne.

wspierał. Jednym z postulatów dotyczących struktury placówek polonijnych były zalecenia dotyczące jednoczenia różnych podmiotów w jednym, zwartym systemie organizacyjnym². Zasada centralizacji miała być najbardziej skuteczną formą działalności mniejszości polskiej na obczyźnie. Koncepcja ta dotyczyła głównie młodzieży, która miała skupiać się w silnych, często o charakterze federacyjnym, stowarzyszeniach akademickich, kulturalnych i sportowych. Próby takie, które niemal we wszystkich państwach Europy były realizowane, na terenie Litwy napotykały na duże trudności. Chodzi tu głównie o krytyczny stosunek czynników litewskich do inicjatyw polskich, którym zarzucano wrogość do państwa litewskiego. Pogłębiał to braku wzajemnych stosunków konsularnych polsko-litewskich, co niemal całkowicie izolowało Polaków od ojczystego kraju, a także od innych środowisk polonijnych. Mimo to podejmowano starania, które doprowadziły do zwołania ogólnego zjazdu polskich studentów, na którym zamierzano podjąć decyzję dotyczącą przyszłości ruchu.

Próba zjednoczenia polskiej młodzieży akademickiej na Litwie miała ułatwić jej drogę nie tylko do wspólnego, patriotycznego działania, ale także do zdobycia pracy i zasilenia szeregów polskiej mniejszości narodowej. Sprawa była jednak dość skomplikowana, gdyż nie posiadano w tym względzie żadnych tradycji i doświadczenia. Ponadto na początku społeczność polska na inicjatywę zjednoczenia ruchu studenckiego zareagowała dość biernie³. Nie wszyscy wykazywali dostateczne zainteresowanie i przekonanie w powodzenie tej inicjatywy. Jak pisały studenckie „Iskry”, zarząd Zjednoczenia Polaków Studentów Uniwersytetu Litewskiego (ZPSUL), choć podjął się tego zadania, to nadal niewiele w tej dziedzinie zrobiono. „Coś dotąd nie słyhać”, pisano, by poczyniono jakieś starania organizacyjne zmierzające do odbycia zjazdu i powołania ogólnego związku oraz ustalenia zakresu jego kompetencji. Z niepokojem stwierdzano, że na myśl zjednoczenia ruchu studenckiego młodzież akademicka prawie zupełnie nie zareagowała⁴. Obawiano się, że nadal mogą powstawać nowe samodzielne organizacje, dzieląc i tak skromną społeczność studencką. Ale nawet i te, które istniały, nie zawsze przejawiały chęć do rezygnacji ze swojej samodzielności na rzecz, jeszcze nieznaną, wspólnej struktury organizacyjnej. Dostrzegając to, zwolennicy integracji ruchu studenckiego uważali, że okazją do zmiany

² Archiwum Akt Nowych (AAN), Zespół (Zesp.). Ministerstwo Spraw Zagranicznych (MSZ), sygn. 6141, s. 12, *Poufny raport z 18 stycznia 1930 r.*

³ ZPSUL *weźmie inicjatywę*, „Iskry” 1927, nr 4, s. 7.

⁴ *Jeszcze o zjeździe*, „Iskry” 1927, nr 5, s. 1.

tych poglądów byłby wspólny udział w zjeździe. Panowało przekonanie, że przy okazji zjazdu młodzież będzie mogła bliżej zapoznać się z inicjatywą zjednoczenia całego polskiego ruchu akademickiego na Litwie. Udział w zjeździe miał być również okazją do zaprezentowania własnych poglądów oraz wypowiedzi na wszystkie kwestie nurtujące środowisko polskie⁵. Miało to pobudzić młodzież do większego zaangażowania oraz zrozumienia potrzeby stworzenia ogólnego związku, jego zadań i określenia strategii na przyszłość. Zwracano też uwagę na potrzebę opracowania wspólnego planu działania oraz poglądu na całokształt życia polskiego na Litwie, uzgodnionego ze starszym pokoleniem. W końcu przyjęto plan powołania wspólnej, naczelnej organizacji studenckiej, która miałaby dokonać scalenia polskiego ruchu akademickiego. Organizacją tego przedsięwzięcia nadal mieli zajmować się działacze ZPSUL w Kownie. Decyzja o powołaniu wspólnej organizacji była dowodem na zmieniające się poglądy w tej sprawie, a także świadomym wyrazem woli do zespołowego działania⁶.

Rozmowy dotyczące utworzenia naczelnej organizacji odbyły się 8 grudnia 1927 r. przy okazji obchodów drugiej rocznicy powstania ZPSUL. Jednym z punktów spotkania był referat wygłoszony przez Czesława Stefanowicza, pt. „Idea Uniwersytetu”. Przy okazji Zygmunt Ugiański wysunął konkretny projekt utworzenia centralnej organizacji studenckiej. Miałaby ona skupiać całą polską młodzież akademicką nie tylko na terenie Litwy, ale również i tę, która studiowała poza jej granicami. Do realizacji tej propozycji, choć została ona przyjęta życzliwie, była jeszcze długa droga. Postanowiono jednak powołać specjalną komisję, której zadaniem było opracowanie projektu statutu nowego związku i jego struktury organizacyjnej⁷. Projekt taki miał być zaprezentowany na specjalnie zwołanym ogólnym zjeździe delegatów ze wszystkich środowisk skupiających polskich studentów pochodzących z Litwy. Nowa organizacja miałaby pełnić rolę placówki naczelnej (federacyjnej) obejmującej wszystkie stowarzyszenia akademickie, przy zachowaniu przez nie prawa do samodzielności. Chodziło bowiem o to, by dokonać zjednoczenia polskiej młodzieży akademickiej w duchu wspólnej działalności, akcji społecznej i wychowawczo-samokształceniowej oraz wzajemnej wymiany myśli. Miały być to stałe punkty programu i podstawy funkcjonowania ruchu uwzględniające warunki, w jakich żyła mniejszość polska w państwie litewskim. Federacyjny system nie zakładał więc likwidacji istniejących już

⁵ Homo novus, *O zjazd i nie tylko o zjazd*, „Iskry” 1927, nr 4, s. 4.

⁶ H. ŻYMONT, *Kolejne zadania*, „Iskry” 1928, nr 1, s. 1.

⁷ *Obchód II-iej rocznicy istnienia ZPSULu*, „Iskry” 1927, nr 10, s. 14.

placówek i tworzenia jednej silnej organizacji skupiającej całą młodzież polską z terenów Litwy, a tylko powiązanie dość luźne z nową centralą. Dokonać się to miało na specjalnie zwołanym zjeździe, którego organizację powierzono powołanej w tym celu komisji na czele z Zygmuntem Ugiąńskim, prezesem Zjednoczenia. Zarządził on na 14 czerwca 1927 r. zebranie, na którym przedstawiono wstępny projekt organizacyjny Zjazdu, jego program i termin odbycia, który wyznaczono na 27 i 28 sierpnia 1927 r. w Kownie⁸. Ponadto komisja organizacyjna ogłosiła wstępny wykaz zadań do wykonania dla całego polskiego ruchu akademickiego. Przedstawił je w imieniu komisji Stanisław Mikulicz-Radecki, pod nazwą „Plan pracy na przyszłość”. Plan ten obejmował następujące zagadnienia:

a) Pogłębienie znajomości języka ojczystego i litewskiego; b) Podniesienie wiedzy historycznej swego narodu; c) Włączenie się do ogólnych prac w życiu polskiej społeczności; d) Łączenie się w związki i zacieśnienie koleżeńskich kontaktów; e) Objęcie organizacją wszystkich Polaków z Litwy studiujących za granicą; f) Skupienie wszystkich w jednej organizacji studenckiej nadającej wszystkim placówkom jednolity charakter; g) Przeprowadzenie I Zjazdu polskiej młodzieży akademickiej z kraju i z zagranicy; h) Ożywienie życia kulturalnego; i) Zachęcenie i umożliwienie bliższych kontaktów z młodzieżą szkolną: „sobótki”, odczyty, imprezy artystyczne, rozrywkowe⁹.

Szeroko komentując te wydarzenia, studenckie „Iskry” głosiły, że Zjazd młodzieży akademickiej powinien przede wszystkim zająć się kwestią zorganizowania własnej działalności oraz unormowania stosunków między młodzieżą akademicką rozproszoną poza granicami Litwy w celu „stworzenia jednej rodziny akademickiej”¹⁰.

⁸ Planowany przebieg Zjazdu był następujący: 1) otwarcie Zjazdu; 2) wybory prezydium; 3) powitania i przemówienia gości (gratulacje); 4) sprawozdania z działalności poszczególnych grup; 5) sprawa założenia ogólnego związku studentów Polaków z Litwy (ref. L. Sipowicz) i wybory komisji organizacyjnej; 6) sprawa pisma „Iskry”; 7) omówienie planu pracy na przyszłość (ref. St. Mikulicz); 8) odczyt C. Stefanowicza („Polacy tułacze, wędrowcy i wynalazcy”); 9) Wolne wnioski; 10) zamknięcie Zjazdu. (zob. *Sprawy Zjazdu*, „Iskry” 1927, nr 6, s. 7; *Zjazd polskiej młodzieży akademickiej Litwy*, „Dzień Kowieński” 1927, nr 184, s. 4). *Walne zgromadzenie ZPSUL*, „Iskry” 1927, nr 6, s. 8; *Homo Novus, Refleksje przedzjazdowe*, „Iskry” 1927, nr 7, s. 4.

⁹ *Najbliższe zadania*. „Iskry” 1927, nr 2, s. 1; *Zjazd naszych studentów*. „Chata Rodzinna” 1927, nr 35, s. 4.

¹⁰ *O zjazd i nie tylko o zjazd*. „Iskry” 1927, nr 4, s. 4.

Zjazd okazał się wielkim osiągnięciem jego inicjatorów. Wbrew wcześniejszym obawom na Zjazd zgłoszono 102 delegatów studiujących w: Austrii, Belgii, Czechosłowacji, Francji, WM Gdańsku, Litwie, Łotwie i Niemczech. Ponadto 150 innych osób wyraziło chęć uczestnictwa. Możliwość takiego udziału w obradach otrzymali wszyscy studenci pochodzący z Litwy i absolwenci polskich gimnazjów, a nawet osoby, które przerwały studia. Prawo głosu mieli jednak tylko delegaci wybrani z różnych ośrodków – po jednym na każde pięć osób¹¹. Na miejsce obrad wybrano pomieszczenia Spółki „Omega” w Kownie. Otwarcia Zjazdu dokonał Zygmunt Ugiński, prezes Zjednoczenia, który w krótkim wystąpieniu stwierdził:

Dziś zebraliśmy się tutaj, aby dać wyraz naszej jedności, aby do więzów duchowych dodać formalne – stworzyć ogólny związek polskiej młodzieży akademickiej i jako zorganizowana jednostka wystąpić na widowni życia kraju i naszego społeczeństwa¹².

Przemówienia powitalne wygłosili przedstawiciele największych polskich instytucji i organizacji. Rozpoczął je w imieniu Towarzystwa Popierania Kultury i Oświaty „Pochodnia” hr. Konstanty Plater-Zyberk, odczytano też wiele depech i listów gratulacyjnych z kraju i zagranicy. Następnie przedstawiciele wszystkich krajowych oraz zagranicznych placówek akademickich przystąpili do składania relacji z dotychczasowej działalności organizacyjnej. W wystąpieniach tych wyrażano zadowolenie i poparcie dla idei współ-

¹¹ J. SAWICKI, *Rozkwit i upadek. Polski ruch akademicki na Litwie w latach 1922-1940*, „Magazyn Wileński” 1997, nr 1, s. 15.

¹² *Pierwszy zjazd polskiej młodzieży akademickiej z Litwy*, „Dzień Kowieński” 1927, nr 197, s. 1.

pracy i powiązania organizacyjnego wszystkich polskich studentów pochodzących z Litwy. Informowano też o dotychczasowych kierunkach pracy, formach działalności społecznej, liczebności członków oraz warunkach życia i studiowania¹³.

Po sprawozdaniach rozpoczęła się dyskusja na temat działalności oraz celów i zadań przyszłego Związku. Jako pierwszy przemawiał Zygmunt Ugiński, który przedstawił ideę i cel dalszego zespolenia polskiej młodzieży akademickiej z Litwy w jednej centralnej narodowej i apolitycznej organizacji. Myśl ta przewijała się niemal we wszystkich wystąpieniach, w których podkreślano wagę podjętych decyzji, tak istotnych dla całego ruchu studenckiego i jego roli w utrzymaniu polskości na Litwie¹⁴. Wszyscy delegaci z zadowoleniem przyjęli próbę zespolenia polskich studentów i założenia wspólnego związku. Poza sprawozdaniami różnych ośrodków w pierwszym dniu obrad wiele miejsca w dyskusji poświęcono przyszłej strukturze organizacyjnej Związku i współpracy poszczególnych grup i stowarzyszeń akademickich. Poruszano także sprawy bieżące dotyczące najważniejszych zadań nowej organizacji, które postanowiono ująć w szczegółowym planie pracy. Sprawozdania poszczególnych grup studenckich i refleksje na temat nowego wspólnego Związku zakończyły obrady pierwszego dnia Zjazdu¹⁵.

Drugi dzień obrad rozpoczęto od udziału w mszy świętej w kościele akademickim odprawionej przez ks. Stanisława Jakubowskiego oraz złożeniu kwiatów pod pomnikiem Adama Mickiewicza. Po tych uroczystościach wszyscy wrócili na salę obrad, by zająć się trzema sprawami ujętymi w programie drugiego dnia Zjazdu, a były to: 1) problemy związane z wydawaniem czasopisma studenckiego „Iskry”, gdyż jak stwierdzano „Od pisma młodzieży akademickiej można i należy przede wszystkim wymagać, by było kuźnią młodej myśli polskiej”; 2) sprawy związane z założeniem własnego związku; 3) plan zadań związanych z działalnością Związku Polskiej Młodzieży Akademickiej Litwy¹⁶.

Głównym celem obrad było jednak wypracowanie wspólnego stanowiska na temat kształtu, celów i struktury przyszłej organizacji studenckiej. Na

¹³ Głos zabierali: L. Sipowicz (Wiedeń); K. Sienkiewicz (Belgia); A. Orzechowski (Praga); St. Perkowski (Francja), W. Stomma (Kowno). Podkreślano, że tylko wspólnie będzie można zrobić więcej, a przede wszystkim zjednoczyć siły w trosce o dalszy byt polskiej wspólnoty narodowej na Litwie (*Zjazd naszych studentów*, „Chata Rodzinna” 1927, nr 35, s. 4).

¹⁴ *Życie studenckie*, „Iskry” 1927, nr 10, s. 14.

¹⁵ *Zjazd naszych studentów*, „Chata Rodzinna” 1927, nr 35, s. 4; *Do kolegów i koleżanek*, „Iskry” 1927, nr 8, s. 1.

¹⁶ *Pierwszy zjazd polskiej młodzieży akademickiej z Litwy*, „Dzień Kowieński” 1927, nr 197, s. 1-2.

wniosek Jana Siemaszki zjazd jednogłośnie przegłosował następujące uchwały: a) powołać do życia ogólny związek polskiej młodzieży akademickiej Litwy i wybrać komisję organizacyjną; b) zatwierdzić projekt statutu i skierować go do komisji organizacyjnej w celu dopracowania i zarejestrowania; c) upoważnić komisję organizacyjną do pełnienia obowiązków zarządu utworzonego **Związku Polskiej Młodzieży Akademickiej Litwy (ZPMAL)**, aż do chwili zwołania następnego zjazdu¹⁷. Oficjalną część zjazdu zakończono wyborem pierwszego zarządu Związku¹⁸. Opinie pozjazdowe były bardzo pochlebne i to zarówno co do jego przebiegu, jak i roli jaką Zjazd odegrał. Okazał się udanym przedsięwzięciem i spełnił całkowicie swoje zadanie. Przede wszystkim uświadomił on młodemu pokoleniu potrzebę wspólnego działania i zaangażowania na rzecz społeczności polskiej na Litwie. Był to również akt gotowości studentów do służby społecznej i roli, jaką mieli spełnić. W efekcie tych działań panowało przekonanie, że po Zjeździe ogół polskiej młodzieży akademickiej z biernej, rozbitej na lokalne grupy zaczął się przekształcać w zwartą organizację¹⁹.

Nowe okoliczności, wynikłe z utworzenia ZPMAL, wymagały kolejnych uregulowań prawnych i organizacyjnych. W trosce o ich rozwiązanie zgłoszono wniosek o potrzebie zwołania kolejnego Zjazdu. Propozycje takie pojawiły się już po kilku miesiącach w czasie ogólnego zebrania zarządu, które odbyło się 18 listopada 1927 r. W tym czasie Związek skupiał już ponad 180 członków. Był to efekt doniosłej roli, jaką odegrał w środowisku polskich akademików pierwszy Zjazd. Uznano bowiem, że jest to najbardziej skuteczna forma bezpośredniego wpływu na życie i działalność młodzieży studenckiej skupionej w różnych ośrodkach i stowarzyszeniach. Świadomość tego była inspiracją do przyjęcia zasady wspólnego działania w ramach dorocznych zjazdów i spotkań całej polskiej młodzieży studenckiej wywodzącej się z terenów Litwy. Potwierdzał to Henryk Szyłkarski, nowy prezes ZPSUL, który w celu zachowania jedności polskiego ruchu studenckiego zgłosił wniosek, by zobowiązać wszystkich członków różnych stowarzyszeń do jednoczesnego wstąpienia do Związku Polskiej Młodzieży Akademickiej

¹⁷ H. ŻET, *Pierwszy zjazd polskiej młodzieży akademickiej w Litwie*, „Iskry” 1927, nr 8, s. 4 (Skład komisji organizacyjnej: B. Paszkiewicz (jednogłośnie), Z. Ugiński (65), ks. Narkiewicz (52), F. Sarnacka (50), Wł. Stomma (50), St. Mikulicz-Radecki (48)).

¹⁸ Skład pierwszego zarządu ZPMAL: Stanisław Mikulicz-Radecki (przewodniczący), Władysław Stomma (I wiceprzewodniczący), Michał Ukiński (II wiceprzewodniczący), Zygmunt Ugiński (I sekretarz), Genowefa Stefanowiczówna (II sekretarz), członkowie zarządu: Alfons Bojko, Felicja Sarnacka, Stanisław Sobolewski).

¹⁹ H. ŻYMONT, *Kolejne zadania*, „Iskry” 1928, nr 1, s. 1.

Litwy. Pierwsi taką decyzję podjęli członkowie Zjednoczenia Polaków Studentów Uniwersytetu Litewskiego, w myśl której dzień 15 lutego 1929 r. miał być oficjalną datą przystąpienia Zjednoczenia do ZPMAL. Poddany pod głosowanie wniosek został jednogłośnie przyjęty przez uczestników zebrania. Pieczę nad jego realizacją miał sprawować już nowo wybrany zarząd²⁰. Jednocześnie podjęto uchwałę o zorganizowaniu w dniach 1-2 września 1928 r. w Kownie drugiego zjazdu ZPMAL.

Program kolejnego Zjazdu był bardzo bogaty i przede wszystkim wiązał się z próbą dalszej konsolidacji polskiego ruchu studenckiego Litwy²¹. Wśród głównych zagadnień, jakie wytyczono do omówienia w czasie obrad, były: praca naukowa, kultura i oświata, jedność koleżeńska, sprawne struktury organizacyjne, program ideowy, łączność z agendami lokalnymi oraz ich relacji z kierownictwem ZPMAL. Ponadto należało rozwiązać szereg spraw organizacyjnych i natury prawnej związanych z rozpoczęciem oficjalnej działalności. Chodziło głównie o zatwierdzenie wymaganych zmian w statucie, opracowanie wytycznych do dalszej działalności i przede wszystkim określenie linii ideowej polskiej młodzieży akademickiej Litwy. Zagadnieniami tymi miały zająć się 3 komisje w następującym składzie:

Komisja statutowa: L. Ludwikiewicz, B. Paszkiewicz (referent komisji organizacyjnej), S. Perkowski, L. Sipowicz, W. Stomma i E. Żenkiewicz.

Komisja prasowa: N. Baniewicz, A. Bojko, E. Jakubowski, S. Mikulicz-Radecki (referent komisji organizacyjnej), A. Orzechowski i K. Sienkiewicz.

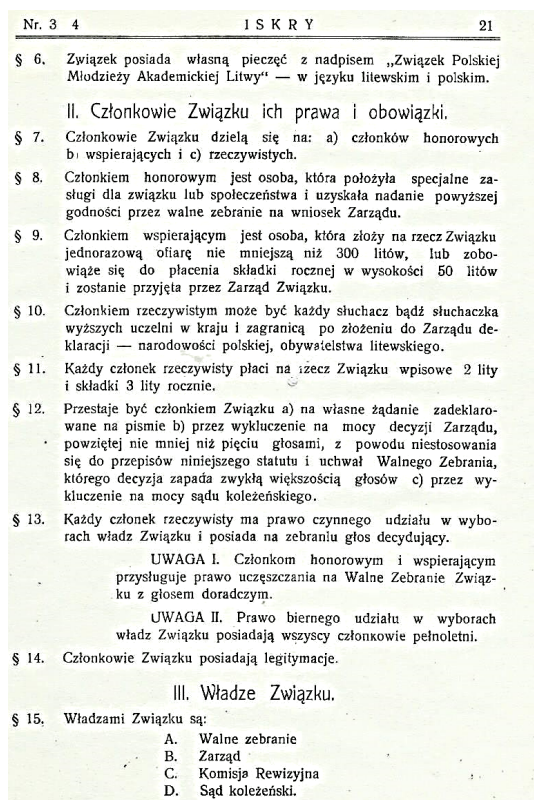
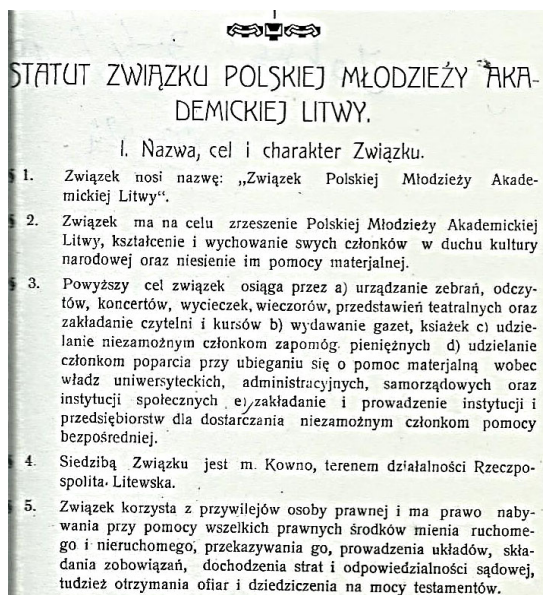
Komisja programowa: Alfons Bojko, K. Gintowtt, K. Gojżewski, E. Jakubowski, E. Narbutt, W. Stomma, Z. Ugiański i W. Urniaż. Dodatkowo do tej komisji dołączono przedstawicieli starszego pokolenia, byli to: Ludwik Abramowicz (dyrektor polskiego gimnazjum w Kownie.), Bohdan Paszkiewicz (red. „Dnia Kowieńskiego”) i Czesław Stefanowicz (nauczyciel).

Wybory do komisji zjazdowych wraz z przedłożonymi wnioskami zakończyły obrady pierwszego dnia zjazdu²².

²⁰ W skład kolejnego zarządu: Czesław Galiński (prezes), Henryk Szyłkarski (wiceprezes), Felicja Sarnacka (sekretarz), Władysław Stomma (skarbnik) oraz Włodzimierz Jankowski, Halina Kaczyńska, Zygmunt Mirowski (czł. zarządu). *Walne zgromadzenie ZPSUL'u*, „Iskry” 1928, nr 7, s. 14; M. JACKIEWICZ, *Polskie życie kulturalne w Republice Litewskiej 1919-1940*, Olsztyn: Wyższa Szkoła Pedagogiczna 1997, s. 264.

²¹ *Na progu II-go Zjazdu*, „Iskry” 1928, nr 5, s. 2-3.

²² *II Zjazd Polskiej Młodzieży Akademickiej Litwy*, „Iskry” 1928, nr 6, s. 3-4.

Fragment statutu Związku polskiej Młodzieży Akademickiej Litwy (1928)

Szczegóły działalności miał regulować statut, który uznano jako obowiązujący wszystkich polskich studentów z Litwy. Zawierał on m.in. ważny punkt dotyczący jednoczesnej przynależności do ZPMAL jako ogólnej (federacyjnej) organizacji studenckiej wszystkich członków pozostałych stowarzyszeń akademickich²³. Projekt statutu ZPMAL, zgodnie z postanowieniami Zjazdu, został podpisany przez założycieli Związku w składzie: Stanisław Radecki-Mikulicz, Felicja Sarnacka, Władysław Stomma, Zygmunt Ugiński i Michał Ukiński. Tekst statutu został skierowany do Senatu Uniwersytetu Litewskiego w Kownie w celu jego zatwierdzenia właśnie przez Senat uczelni²⁴. Następnie po uwzględnieniu naniesionych poprawek 20 października

²³ *W Związku Polskiej Młodzieży Akademickiej Litwy*, „Iskry” 1928, nr 7, s. 13; *II Zjazd Polskiej Młodzieży Akademickiej Litwy*, „Dzień Kowieński” 1928, nr 201, s. 3.

²⁴ Lietuvos Valstybės Archyvas (LVA), Litewskie Archiwum Państwowe w Wilnie, F.1654, Ap. 1, b. 62, k. 3, 6; LVA *Protokół nr 3. Z posiedzenia zarządu ZPMAL w dniu 15. 12. 1928 r.*;

1928 r. statut został złożony dodatkowo u Naczelnika miasta Kowna, a 8 listopada tego samego roku został również zatwierdzony i zarejestrowany w urzędowym wykazie towarzystw i w ten sposób Związek uzyskał prawo do oficjalnej działalności²⁵.

Nowa organizacja miała charakter „personalny” polegający na przynależności konkretnych osób z terenu Litwy oraz rozproszonych w niewielkich grupach po całej Europie – były to konwenty korporacji „Samogitii” w Wiedniu i Pradze oraz placówki w Belgii, Brnie Morawskim, Francji, Łotwie, Niemczech, Rumunii oraz w Kownie. Na zewnątrz Związek jako organizacja naczelna główną uwagę poświęcał na ożywienie wzajemnych kontaktów między wszystkimi organizacjami akademickimi. Wspierano także pracę samopomocową (poprzez wsparcie materialne) oraz akcję wychowawczo-samokształceniową²⁶. Zgodnie z § 20 statutu zająć się tym miał nowo wybrany zarząd, w którego skład weszli: Stanisław Mikulicz-Radecki (przewodniczący), Władysław Stomma (I wiceprzewodniczący), Michał Ukiński (II wiceprzewodniczący), Zygmunt Ugiński (I sekretarz), Genowefa Stefanowiczówna (II sekretarz). Siedziba organizacji mieściła się w Kownie przy ulicy Elizy Orzeszkowej 12²⁷.

Zasada jedności ruchu studenckiego miała ułatwić współpracę z całym środowiskiem polskim, a także zapewnić jego pomoc i pracę po ukończonych studiach. Dotychczas nie zawsze układała się ona pomyślnie. Wynikało to z nie najlepszych relacji wewnątrz samego ruchu studenckiego, a także z niektórymi przedstawicielami starszego pokolenia²⁸. Duży niepokój wywoływały również wydarzenia, jakie miały miejsce 8 grudnia 1928 r. w czasie obchodów rocznicy powstania ZPMAL. Doszło wówczas na terenie uniwersytetu do antypolskich wystąpień studentów litewskich. Zakłócano przebieg tej uroczystości, a w pomieszczeniu, gdzie toczyły się obrady, wybito szyby²⁹. Utrudnienia spowodowało także zarządzenie wydane 15 stycznia 1929 r. przez naczelnika miasta i powiatu Kowna, które zabraniało przynależności studen-

Tamże, *Pismo ZPMAL z 1.03.1929 r. do naczelnika powiatu w sprawie ponownego zarejestrowania Związku*.

²⁵ LVA F. 402, Ap. 4, b. 549, karta (k). 1. *Lietuvos Lenkų Studentų Sąjunga* (ZPMAL) Zjazd wybrał 5 osób na celu dalszych prac dotyczących dopracowania statutu, a byli to: A. Bojko, S. Mikulicz-Radecki, G. Stefanowiczówna, W. Stomma, Z. Ugiński (*Życie studenckie*, „Iskry” 1928, nr 6, s. 13).

²⁶ H. MONWIDÓWNA, *Sprawy ludności polskiej*, „Sprawy Narodowościowe” 1937, nr 6, s. 709.

²⁷ *Walne zebranie ZPSUL’u*, „Iskry” 1928, nr 7, s. 14.

²⁸ LVA, F.1654, Ap. , b. 62, s. 3. Protokół Nr 2 z posiedzenia zarządu ZPMAL w dniu 17 II 1928 r.

²⁹ Zob. „Iskry” 1928, nr 8, s. 15 (passim).

tów do stowarzyszeń pozauniwersyteckich³⁰. Wiązała się z tym kolejna korekta statutu ZPMAL, który musiał być zatwierdzony przez władze Uniwersytetu Litewskiego w Kownie, a nawet Akademii Rolniczej w Kłajpedzie. Tego rodzaju zmiany musiały być zatwierdzone przez ogólny Zjazd w powszechnym głosowaniu delegatów wszystkich grup studenckich. Tym razem możliwość taka powstała z okazji trzeciego Zjazdu, który zaplanowano na 31 sierpnia i 1 września 1929 r. Od tego czasu doroczne zjazdy organizowane przez ZLMAL odbywały się jako walne zgromadzenie polskiej młodzieży akademickiej pochodzącej z Litwy³¹. Już na początku trzeciego Zjazdu Alfons Bojko zaproponował uchwalenie deklaracji ideowej. Przedstawił projekt ujęty w czterech punktach, które obejmowały następujące kwestie: naród, państwo, społeczeństwo, rodzina akademicka. Jak stwierdzano:

Deklaracja w naszym pojęciu jest próbą zerwania z szablonem życia z jednej strony i wypełnieniem pustki, jaka się zatem tworzy, z drugiej. Szablonem bowiem jest uporczywe krążenie w zakłętym kole, kosztem treści życia. Pierwsze lody przerwaliśmy, rzekliśmy pierwsze słowo, ujmując w nim nasz pogląd na cały szereg zagadnień życia narodowo-państwowo-społecznego³².

Zjazd był też okresem kończącym wysiłki związane z próbą zjednoczenia całego polskiego ruchu studenckiego na Litwie. Zygmunt Ugiański, sekretarz generalny ZPMAL, zabierając głos w tej sprawie potwierdził, że będą podejmowane starania w celu dalszego zacieśnienia łączności i współpracy między stowarzyszeniami polskiej młodzieży akademickiej studiującej w Czechosłowacji, Litwie, Łotwie, Niemczech i Rumunii. Odnosiło się to głównie do kontaktów, wymiany informacji i stałej korespondencji, która dotychczas była dość ograniczona³³.

³⁰ Powszechna krytyka wydanych zarządzeń spowodowała, że 14 stycznia 1929 r. okólnik ten został wycofany. Premier Litwy A. Waldemaras zapowiedział jednak wprowadzenie nowych zmian, które miały ukazać się w postaci ustawy o stowarzyszeniach.

³¹ AAN, Zesp. MSZ, syg. 6158, s. 234. Trzeci zjazd polskiej młodzieży akademickiej na Litwie; *Trzeci zjazd polskiej młodzieży akademickiej Litwy*, „Iskry” 1929, nr 7, s. 2.

³² *Deklaracja polskiej młodzieży akademickiej Litwy, uchwalona na III-cim zjeździe w Kownie dn. 1 września 1929 r.*, „Iskry” 1929, nr 7, s. 3; H.N., *O deklarację ideową*, „Iskry” 1929, nr 6, s. 3.

³³ *Trzeci zjazd polskiej młodzieży akademickiej Litwy*, „Sprawy Narodowościowe” 1929, nr 3, s. 526.

Deklaracja polskiej młodzieży akademickiej Litwy

**uchwalona na III-cim zjeździe w Kownie
dn. 1 września 1929 r.**

1. Naród.

Polska młodzież akademicka Litwy, pomimo piętrzących się na każdym kroku przeciwności, trwa mocno na gruncie niewzruszonych zasad narodowych, ufna w zwycięstwo swej idei. W ciężkiej walce o byt, do której staje już, lub stanie w niedalekiej przyszłości, służy zawsze mieć przed sobą ideał przynależności narodowej.

Polska młodzież akademicka Litwy uważa, iż jedynym kryterium oblicza narodowego jest poczucie osobiste każdej jednostki i wobec tego stanowczo się przeciwstawia narzucaniu pojęcia narodowości.

2. Państwo.

Polska młodzież akademicka Litwy nierozdzielnie złączona jest ze swym krajem ojczystym, Litwą, węzłami przywiązania i tradycji. Wielka przeszłość rodzimego kraju jest jej drogowskazem, a praca państwotwórcza jednym z haseł naczelnych. W zrozumieniu wysokich ideałów państwowych polska młodzież akademicka Litwy potępia zachłanność, nietolerancję, gwałty.

3 Społeczeństwo.

Polska młodzież akademicka Litwy uważa, iż zdrowe współzawodnictwo grup społecznych jest czynnikiem rozwoju społecznego, który nadaje życiu narodowemu właściwe tętno. Tam jednak, gdzie wprost programom i indywidualnym poglądom kładzie się interes narodowy — nie może być żadnych grup społecznych — jest zwarty odłam narodu polskiego.

Polska młodzież akademicka Litwy zaznacza konieczność nierozdzielności ogniwa, które ma łączyć starsze pokolenie z młodszymi. Tylko taka łączność umożliwi wywalczenie lepszego jutra dla dobra własnego i dla dobra kraju, które zamieszkuje.

4. Rodzina akademicka.

Polska młodzież akademicka Litwy uważa, iż stanowi jedną bratnią rodzinę, łączącą wszystkich bez różnicy przekonań i poglądów. Za swój najświętszy obowiązek polska młodzież akademicka Litwy uważa wytrwałą i wyteżoną pracę twórczą nad sobą, aby móc w możliwie przedniej przyszłości stanąć dzielnie w obronie praw i interesów narodowych ludności polskiej kraju.

Poza próbą nawiązania wzajemnej współpracy jednym z najważniejszych problemów studentów były warunki materialne. Miała się tym zajmować Komisja stypendialna działająca przy Zarządzie Głównym Towarzystwa „Pochodnia”. Relacje z dwuletniej działalności tej Komisji złożył Zygmunt Ugiński. Zaproponował też, by drogą uchwały podziękować Towarzystwu „Pochodnia” za pomoc finansową i właściwe zarządzanie funduszami stypendialnymi³⁴.

Na zakończenie Zjazdu podjęto jeszcze następujące uchwały:

1. Związek Polskiej Młodzieży Akademickiej Litwy jest jedynym prawnym jej reprezentantem i organem kierowniczym, skupiającym ogół młodzieży akademickiej. Jest też jej inicjatorem życia organizacyjnego.

2. Powołując się na uchwałę drugiego zjazdu stwierdzono, że obowiązkiem wszystkich polskich studentów z Litwy jest należenie do ZPMAL. Odpowiedzialność za realizację tego zadania nałożono na zrzeszenia lokalne.

3. Zjazd wzywa wszystkie lokalne zrzeszenia do współpracy i kontaktów z Zarządem Związku Polskiej Młodzieży Akademickiej Litwy w celu skoordynowania całego organizacyjnego życia akademickiego, a szczególnie pracy ideologicznej.

Osiągnięcia ostatniego zjazdu miały wyjątkowe znaczenie. Wywarły bowiem duży wpływ na dalszą, bardziej aktywną działalność i zaangażowanie w pracę narodową całej młodzieży akademickiej. Szczególną rolę w tym względzie miała wspomniana deklaracja ideowa, która dokładnie określała pozycję społeczną młodzieży, jej przynależność narodową oraz lojalny stosunek do władz uniwersyteckich i Litwy jako kraju rodzinnego, z którym łączyły ją więzy przywiązania i tradycji³⁵. Mimo to:

1) Stwierdzano, że wszystkie wysiłki w celu zachowania oblicza narodowego młodzieży polskiej na podstawie obowiązującego ustawodawstwa zostały prawie zupełnie uniemożliwione.

2) Stwierdzano, że w tej sytuacji grozi młodzieży rychłe i niechybne wynarodowienie.

3) Stwierdzano, że walka o język i świadomość narodową powinna objąć teren rodziny i życie prywatne.

W związku z tym przyjęto następujące uchwały:

1) czwarty zjazd postanawia, by uznać za naczelny obowiązek całej polskiej młodzieży czynne szerzenie polskiej nauki czytania i pisanie oraz hi-

³⁴ *Z życia Polaków i innych mniejszości narodowych*, „Biuletyn Kowieński” (Wilbi), 1929, nr 169, s. 1.

³⁵ „Dzień Kowieński” 1929, nr 198 i 200; *Trzeci zjazd Polskiej Młodzieży Akademickiej Litwy*, „Sprawy Narodowościowe” 1929, nr 3, s. 529.

stории ojczyściej. Hasłem ku temu niech będzie obowiązek każdego studenta nauczenie tego choć jednego dziecka polskiego i propagowanie polskiej prasy i książki wśród ludności polskiej na Litwie.

2) czwarty zjazd polecał utrzymywanie kontaktu i współpracy terenowych środowisk z Zarządem ZPMAL oraz regularne wpłacanie składek członkowskich i przynajmniej raz w semestrze przysyłanie sprawozdania z działalności.

3) czwarty zjazd zobowiązuje wszystkich członków do prenumeraty pisma „Iskry”, a obowiązkiem za realizację tego obarczał zarządy poszczególnych środowisk.

4) czwarty zjazd proponuje zbudowanie domu akademickiego w Kownie.

Za realizację tego projektu miał odpowiadać zarząd Związku. Wybory zakończyły część oficjalną, a wieczorem jak zwykle bawiono się do rana na zabawie tanecznej³⁶.

Praktycznie każdy kolejny zjazd ZPMAL wnosił coś nowego, bardziej aktualnego i odpowiadającego zachodzącym zmianom w środowisku polskim i państwie litewskim. Tym razem miał być dom akademicki i stołówka studencka oraz upowszechnianie czytelnictwa polskich książek i dostęp do polskiej prasy, uznając to za skuteczny środek utrzymania polskiej świadomości narodowej. Zobowiązywano też całą młodzież akademicką do szerzenia polskiego słowa drukowanego w całej społeczności polskiej na terenie Litwy³⁷. Sprawami tymi miał zająć się nowo wybrany Zarząd na lata 1930/31 w składzie: Czesław Mikołajunas (prezes), Gustaw Martusewicz (wiceprezes), Maria Czyżówna (sekretarz I), Gerard Knoch (sekretarz II), Stefan Sienkiewicz (skarbnik), Eleonora Zwycewiczówna (bibliotekarz), Juliusz Dawidowicz (gospodarz lokalu). Ważnym, a zarazem rzadkim wydarzeniem w pracy Zarządu okazał się wyjazd przedstawicieli ZPMAL na obchody pięciolecia powstania Polskiego Stowarzyszenia Akademickiego na Łotwie. Delegacja polskich studentów z Litwy przebywała także w Berlinie z okazji utworzenia Związku Polskiej Młodzieży Akademickiej z Zagranicy. Na zjeździe założycielskim polską młodzież reprezentowali: Alfons Bojko i Józef Majewski (wybrani do Rady Naczelnej) oraz Michał Ukiński³⁸.

³⁶ *IV doroczny zjazd polskiej młodzieży akademickiej Litwy*, „Sprawy Narodowościowe” 1930, nr 5-6, s. 652. (Skład zarządu: Alfons Bojko (prezes) i członkowie zarządu: H. Mikulicz-Radecka, S. Bukowski, B. Kobyliński, J. Majewski, W. Stomma, M. Ukiński).

³⁷ AAN, Zesp. MSZ, sygn. 10217, s. 80-82. Okólnik MSZ w sprawie opieki kulturalnej nad narodowością polską za granicą z 28 lutego 1930 r.

³⁸ LVA, F. 1654, Ap. 1, b. 71. *Litevos Lenkų Akademinių Jaunimo Sąjungos Valdybos posėdžių protokolai 1931, 09 - 1932.06*, s. 5 (Protokół z działalności zarządu ZPMAL, Nr 172 z 25 stycznia 1931 r.).

Podsumowując dokonania 1931 r. Rada Organizacyjna Polaków z Zagranicy z siedzibą w Warszawie, chyba po raz pierwszy, dokonała oficjalnej oceny polskiego ruchu studenckiego na Litwie. Wskazując na dokonania tej młodzieży, podkreślała trudne warunki działalności organizacyjnej. Stwierdzano, że „Pocieszającym faktem jest pomyślny rozwój Związku Polskiej Młodzieży Akademickiej Litwy, który w swych szeregach grupuje te elementy, jakie już niedługo staną na czele życia polskiego na Litwie”³⁹. Początek lat 30., znamiennych w problemy organizacyjne ruchu polskiego, rozpoczynały przygotowania do kolejnego, piątego zjazdu polskich studentów. Odbył się on 28-29 sierpnia 1931 r. i było już to trzecie spotkanie zorganizowane przez ZPMAL i piąte w dziejach polskich studentów z Litwy. Każdego roku dokonywano wyboru nowego zarządu i podejmowano nowe decyzje. Tym razem Alfons Bojko zaproponował powołanie Komisji ekonomicznej, która miała opracować statut „Bratniej Pomocy”, dla ośrodków zagranicznych⁴⁰. Omawiano także zasady pracy organizacyjnej i propagandowej zmierzającej do upowszechnienia i uaktywnienia środowisk akademickich. Podstawą do dyskusji był odczytany przez Czesława Mikołajunasa protokół z czwartego Zjazdu oraz sprawa dalszej działalności Związku oraz kilku propozycji zgłoszonych przez uczestników spotkania. Pierwszy wystąpił A. Bojko, który krytycznie odniósł się do systemu pracy organizacyjnej, stwierdzając m.in., że jest ona „zbyt wewnętrzna, nie udzielająca się szerszemu ogółowi”. W związku z tym zgłosił wniosek zobowiązujący organizacje akademickie do bardziej zaangażowanej pracy społecznej. Wniosek ten został przyjęty przez delegatów jako zalecenie obowiązujące. Polska młodzież akademicka zamierzała wziąć bardziej aktywny udział w życiu całej społeczności polskiej na Litwie. Na zakończenie Zjazd podjął następujące uchwały:

1) Społeczeństwo polskie na Litwie znajduje się w trudnym położeniu, ale także wykazuje zbyt mało aktywności w obronie swych praw. Uznano, że w dziele poprawy tej sytuacji powinna wziąć czynny udział młodzież akademicka. W tym celu Zjazd nakładał na wszystkie polskie organizacje akademickie obowiązek pracy społecznej.

2) Zjazd zobowiązywał studentów do powrotu na Litwę po ukończonych studiach. Uznano, że „dobrowolna emigracja młodej inteligencji polskiej

³⁹ AAN, Zesp. MSZ, syg. 2315, s. 127. Uchwała zjazdu Polaków z zagranicy, Warszawa 1929; *Sprawozdanie Rady Organizacyjnej Polaków z Zagranicy za czas 1 V 1930 r. do 1 XI 1931 r.*, Warszawa 1931, s. 39, 40.

⁴⁰ *V Zjazd Polskiej Młodzieży Akademickiej Litwy*, „Iskry” 1931, nr 7, s. 3, 5. W skład Komisji Ekonomicznej: A. Bojko, B. Kiborttówna, C. Mikołajunas, S. Mikulicz-Radecki, J. Oertel, J. Rymkiewicz, Z. Ugiński i W. Wiszniewski.

spotka się zawsze ze stanowczym potępieniem”. Postanowienie to uzasadniano udzielaną pomocą materialną młodzieży studiującej za granicą, co ze względów moralnych zobowiązywało do powrotu na Litwę.

3) Zalecano, by z powodu pogarszania się poziomu materialnego ludności polskiej na Litwie bardziej zainteresować się rozbudową polskiego życia gospodarczego. Chodziło też o zahamowanie procesu sprzedaży przez Polaków warsztatów pracy w niepolskie ręce.

4) Zjazd stwierdzał, że niesienie pomocy materialnej i dochodowej staje się sprawą coraz bardziej palącą. W tym celu postanowiono powołać do życia przy zarządzie ZPMAL stałą komisję samopomocy, w skład której mieli wejść przedstawiciele studentów, którzy ukończyli studia⁴¹.

W sytuacji rosnących trudności, ale i nadziei rozpoczęto przygotowania do szóstego Zjazdu, który zaplanowano na 26-27 sierpnia 1932 r. W tym czasie liczba członków Związku powiększyła się ze 113 w latach poprzednich do ponad 200⁴². Kolejny Zjazd miał utrwalić dotychczasowe cele i wytyczyć nowe drogi dalszego działania w pracy organizacyjnej, a także ugruntować oblicze ideowe polskiej młodzieży akademickiej Litwy. Treść podjętych uchwał dotyczyła następujących kwestii:

1. Stwierdzano, że dotychczasowy udział w pracy społecznej był dość niewielki, raczej dorywczy i nie nosił charakteru masowego. Zwracano się więc do całej polskiej młodzieży akademickiej Litwy do większego zwrócenia uwagi na zagrożone placówki społeczne. W tym celu Zjazd zaproponował wszystkim zarządom zorganizowanie odpowiedniego przeszkolenia wszystkich członków Związku.

2. Stwierdzono, że nastąpiło poważne oddalenie akademika Polaka od szerokich warstw polskiego ludu pracującego w Litwie. Okoliczność ta powoduje, iż lud ten, będąc pozbawiony wpływów rodzimej kultury, szybkimi krokami dąży ku wynaradawianiu. Mając to na uwadze, Zjazd gorąco wzywa wszystkich akademików Polaków do zbliżenia z ludem⁴³.

Sygnaty o trudnym położeniu rodaków na Litwie docierały też do Polski. Rada Organizacyjna Polaków z Zagranicy zaniepokojona położeniem mniejszości polskiej i ograniczonymi możliwościami pomocy starała się, najczę-

⁴¹ V Zjazd Polskiej Młodzieży Akademickiej Litwy, „Sprawy Narodowościowe” 1931, nr 4-5, s. 498.

⁴² LVA, F. 1654, Ap. 1, b. 82, k. 13. Powiadomienie z dnia 12 IX 1931 r. o wyborze nowego zarządu ZPMAL; Do zarządu w 1932 r. wybrani zostali: Czesław Mikołajunas (prezes), Józef Majewski (wiceprezes), Bolesław Kobyliński (sekretarz), Ludwika Kołyszówna (II sekretarz), Stefan Sienkiewicz (skarbnik), członkowie zarządu: Gustaw Martusewicz, Stanisław Mikulicz-Radecki. Wybrano też nową komisję rewizyjną i sąd koleżeński

⁴³ VI Zjazd Polskiej Młodzieży Akademickiej Litwy, „Sprawy Narodowościowe” 1932, nr 4-5, s. 502.

ściej przez konsulat RP w Rydze, dostarczać czasopisma i książki polskie. Szczególną uwagę zwracano na studentów jako przyszłych działaczy w tamtejszym środowisku polskim⁴⁴. Idea szerszej współpracy, a nawet zwykłych kontaktów ze światem zewnętrznym na terenie Litwy nadal była nieosiągalna. Mimo to odnotowano pewne sukcesy w pracy Związku na polu krzewienia kultury, oświaty i rodzimej tradycji. Przeprowadzano liczne odczyty, zebrania dyskusyjne, obchody „sobótek”, utworzono około 30-osobowy chór, urządzano spotkania i wieczorki towarzyskie i obchody świąt kościelnych i państwowych⁴⁵. Komisja Pracy Społecznej przy Związku organizowała natomiast lekcje i kursy czterech klas gimnazjalnych dla dorosłych. Uczestniczyły w nich osoby, które według nowej ustawy do tego rodzaju działalności musiały posiadać średnie wykształcenie. Ponadto przeprowadzano kursy dla pracowników świetlic w zakresie czteroklasowej szkoły. W środowisku młodzieżowym coraz częściej pojawiały się głosy nawołujące do zbliżenia z młodzieżą litewską. To, co nie udawało się starszemu pokoleniu, możliwe było wśród młodzieży akademickiej szczególnie studiującej za granicą. Uważano, że możliwe było to w imię szerszej pojętych ideałów państwowych, ale także z myślą o dalszej pracy organizacyjnej młodzieży polskiej na Litwie⁴⁶. Nawiązując do tej kwestii Adolf Grajewski, poseł polski na sejm litewski (1920-1922), dowodził, że wcześniejsze działania strony litewskiej wykluczały możliwość nawiązania bliższej współpracy z mniejszością polską. Dodał jednak dalej, że obecny postęp i rozwój polskiego ruchu młodzieżowego pozwala na budowanie programu pojednania i tylko „Życzyć należy naszej młodzieży akademickiej powodzenia w tej pracy, którą nie wykonaliśmy my tylko dlatego, iż dla wyżej wyłożonych przyczyn, jako ludzie tego okresu – nie mogliśmy wykonać”⁴⁷. Również Stefan Paprocki, znany działacz młodzieżowy na Litwie, na łamach „Spraw Narodowościowych” podkreślał wagę apelu młodzieży studenckiej w celu przełamania dotychczasowej nieufności i wrogości między Polakami i Litwinami. Uważał on, że aby to osiągnąć, należałoby odnaleźć „wspólny język z narodem litewskim”, z którym Polacy żyją od wieków⁴⁸. Zagadnienia te miały znaleźć się w pro-

⁴⁴ *Sprawozdanie Rady Organizacyjnej Polaków z Zagranicy za czas od 1 XI 1931 r. – 1 XI 1932 r.*, Warszawa 1932, s. 82.

⁴⁵ *Zjazd Polskiej Młodzieży Akademickiej Litwy*, „Dzień Kowieński” 1932, nr 195, s. 3.

⁴⁶ *O świadomość i aktywizację*, „Iskry” 1933, nr 3-4, s. 1-2.

⁴⁷ *List A. Grajewskiego*, „Iskry” z 24 stycznia 1934 r.

⁴⁸ W. BUDZYŃSKI, *Ze wspomnień dwudziestolecia w Republice Litewskiej 1919-1939* (rękopis w zbiorach R. Mackiewicza 1960-6, s. 387-389) przed przekazaniem jego dokumentów do muzeum w Sejnach; *W Związku Polskiej Młodzieży Akademickiej Litwy*, „Iskry” 1933, nr 5, s. 14.

gramie dorocznego siódmego Zjazdu, który odbył się 15-16 września 1932 r. Po tradycyjnej procedurze formalnej obrad, jak zwykle, kończyły się one przyjęciem różnych apeli i ustaw. Tym razem postanowiono, co następuje:

1) Zjazd Polskiej Młodzieży Akademickiej Litwy uważa, iż przeżywany moment historyczny wymaga od społeczeństwa aktywizacji pracy we wszystkich dziedzinach życia: politycznej, społecznej i gospodarczej.

2) Zjazd uważa, iż przyszłość społeczeństwa polskiego w Litwie zależna jest od rozbudowy jego siły żywotnej i uświadomienia przez społeczeństwo zadań państwowych.

3) Zjazd uważa, iż najbliższym zadaniem polskiej młodzieży akademickiej Litwy jest szukanie dróg zbliżenia z młodzieżą litewską w imię szeroko pojętych ideałów państwowych oraz praca nad zorganizowaniem młodego pokolenia polskiego w Litwie, świadomego swych zadań państwowych i narodowych.

4) Zjazd Polskiej Młodzieży Akademickiej Litwy poleca przyszłemu Zarządowi Związku energiczne zajęcie się kwestią uporządkowania spraw stypendialnych przez bardziej stanowcze reagowanie na niewykonywanie przez stypendystów swych zobowiązań oraz ustalenie nowych zasad udzielania stypendiów, które by uniemożliwiały podobne zjawiska w przyszłości⁴⁹.

Realizację czwartej uchwały Zjazd polecił nowemu Zarządowi, zobowiązując go do większej kontroli dotyczącej wywiązywania się studentów z zobowiązań wynikających z pobierania społecznych stypendiów. Chodziło też, by przy ich przyznawaniu uwzględniać wyniki w nauce i terminowe kończenie studiów. Zarząd miał także podejmować starania przy pozyskiwaniu pracy przez absolwentów wyższych uczelni. W tym celu zalecono wprowadzenie dyżurów w siedzibie Komisji Pośrednictwa Pracy oraz Komisji Pracy Społecznej, które zajmowały się tą działalnością i miały udzielać stosownych informacji i pomocy⁵⁰. Niezależnie od niewątpliwych sukcesów polskich studentów na Litwie dość niespodziewanie odżyły wcześniejsze animozje wewnętrzne. Problemy te pojawiły się także w czasie obrad ósmego

⁴⁹ *Sprawy polskie i innych mniejszości narodowych (VII zjazd polskiej młodzieży akademickiej Litwy)*, Biuletyn Kowieński „Wilbi” nr 932 z 26 września 1933, s. 2; H. ŻET, *VII Zjazd Polskiej Młodzieży Akademickiej Litwy*, „Iskry” 1933, nr 5, s. 3-4.

⁵⁰ LVA, F. 1654, Ap. 1, b. 82, k. 14. *Powiadomienie naczelnika miasta i powiatu Kowna z 25 IX 1933 r. o wyborze nowego składu zarządu związku*. Wybrani zostali: Józef Majewski (prezes), Władysław Stomma (wiceprezes), Halina Nagórska (sekretarz gen.), Leon Wojczulewicz i Stanisław Mikulicz-Radecki (skarbnicy). Sąd Koleżeński tworzyli: Zygmunt Dobrzyński, Czesław Galiński, Leon Ludkiewicz, Henryk Szatyński, Henryk Szyłkarski. Komisja rewizyjna to Edward Borkowski, Adam Chrapowicki, Bolesław Kobyliński, Eugeniusz Racunas, Michał Ukiański.

Zjazdu, który odbył się 14-15 września 1934 r. Związek skupiał już wtedy 357 członków. Główne nieporozumienia dotyczyły stosunku mniejszości polskiej do państwa litewskiego. Chodziło o bardziej lub mniej lojalny stosunek do panującej rzeczywistości. Zwolennikiem kierunku bardziej ugodowego z Litwinami był Alfons Bojko, ówczesny redaktor naczelny studenckich „Iskier” i zwolennik tzw. krajowców. Zarzucano im dążenie do uznania państwowości litewskiej, lojalność i czynny udział w życiu państwowym. Przeciwny pogląd reprezentował Tomasz Surwiłło propagujący bardziej radykalną postawę względem państwa litewskiego z jednoczesną próbą zbliżenia z Rzeczpospolitą⁵¹. W czasie obrad górę wzięły poglądy umiarkowane i nieco odbiegające od radykalizmu i skrajnych wypowiedzi. Wiele miejsca poświęcono natomiast próbie odnowy oraz usamodzielnieniu ruchu młodzieżowego i oderwaniu go od „krajowców” utożsamianych także z poglądami sfer ziemiańskich. W środowisku polskim potrzebna była zgoda i pojednanie, gdyż było oczywiste, że młodzież polska miała przed sobą zbyt wielkie cele, aby marnować swe siły na bezużyteczne spory. Więcej optymizmu uczestnikom Zjazdu przekazał w swoim odręcznym liście prof. Michał Romer (rektor Uniwersytetu Litewskiego w Kownie), w którym pisał: „Witam serdecznie Zjazd Polskiej Młodzieży Akademickiej Litwy – i życząc mu powodzenia – nie wątpię, że myśl i serce naszej krajowej Młodzieży Polskiej wskaże jej drogi właściwe i w obradach ją zahartuje, rozwinie krytykę i wytknie cele działania zbiorowego, ogarniającego nie tylko ją samą”⁵².

Pod koniec 1935 r. cały Związek liczył już 370 członków. Większość podejmowanych decyzji i uchwał już nie zawsze zapadała jednogłośnie, co świadczyło o istniejących podziałach w środowisku akademickim i zróżnicowanych poglądach. Uwidoczniło się to szczególnie w czasie obrad dziewiątego Zjazdu⁵³. Wiele jednak osiągnięto, posiadano własną bursę, stołówkę i świetlicę wyposażoną w książki, prasę, czasopisma krajowe oraz zagraniczne. Odbywały się tam spotkania, wygłaszano pogadanki, redagowano gazetkę świetlicową. Zamierzano także wydać nowe eksperymentalne piśmko pt. „Wolna Trybuna”, które miało ukazywać się jako „jednorazówka”. Pewne

⁵¹ AAN, Zesp. Światowy Związek Polaków Zagranicą, syg. 275. s. 6. Pismo nadesłane przez T. Surwiłłę do MSZ w Warszawie 1934.

⁵² Zob. „Dzień Kowieński” 1934, nr 212, s. 3; *W jedności siła*, „Chata Rodzinna” 1935, nr 8-9, s. 11.

⁵³ LVA, F. 1654, Ap. 1, b. 84, k. 11. Lietuvos Lenkų Akademimo Jaunimo Sąjuoga (ZPMAL). *Księga protokołów 1934 r. Protokół Nr 63, k. 11*. Wybrano nowy zarząd: Bolesław Kobyliński (prezes), Zygmunt Borysowicz (wiceprezes), Konrad Łapin (I sekretarz), Marian Kieraszewicz (II sekretarz), Piotr Kondratowicz (skarbnik).

nadzieje wiązano również z projektem uruchomienia działu akademickiego na łamach „Dnia Polskiego”. Z uznaniem przyjęto projekt tzw. wieczorów młodzieży polskiej miasta Kowna. Pierwsze takie spotkanie odbyło się w styczniu 1935 r.⁵⁴ Powołano ponadto nowy skład Komisji Pracy Społecznej w składzie: A. Bojko, E. Dawidowicz, Bonowentura Jacewicz. Głównym celem komisji miała być dalsza próba zbliżenia i nawiązania współpracy Związku z innymi stowarzyszeniami młodzieży polskiej na terenie Litwy oraz niesienie im pomocy w organizowaniu spotkań, pogadanek, imprez, a także w zaopatrywaniu w książki i czasopisma polskie⁵⁵. Postanowiono też utworzyć dział informacyjny oraz założyć archiwum, w którym zamierzano zgromadzić dokumenty, książki i komplet „Iskier”. Placówkami tymi miał kierować Gustaw Martusewicz. Ponadto planowano uruchomić studium artystyczne pod kierownictwem A. Bojki⁵⁶. Sukcesem zwolenników bardziej radykalnych działań, a zarazem przeciwników wyznających poglądy „krajowców”, było zastąpienie „Iskier” redagowanych przez Alfonsa Bojko i studentów Zjednoczenia nowym pismem pt. „Głos Młodych”, które redagował Tomasz Surwiłło. Przeznaczone miało ono być dla całej młodzieży polskiej na Litwie. Jesienią 1935 r. na łamach „Głosu” Adam Dowgird wystąpił z apelem zjednoczenia całego ruchu polskiej młodzieży akademickiej w jednej silnej, scentralizowanej organizacji studenckiej. Według tego planu stowarzyszenie takie mogłoby składać się ze: Zjednoczenia Polaków Studentów Uniwersytetu Witolda Wielkiego, Związku Polskiej Młodzieży Akademickiej Litwy, Korporacji „Lauda” i Związku Studentek Polek „Znicz” oraz wszystkich samodzielnie działających placówek zagranicznych⁵⁷. Pomysł ten pojawiał się już wcześniej i tym razem także pozostał niespełniony. Powodów było wiele, ale główny to ograniczenia prawne, nadal duże rozproszenie młodzieży akademickiej oraz skomplikowane położenie mniejszości polskiej na Litwie. Pozostawała więc jedynie próba zachowania dotychczasowego stanu posiadania i już wypracowanych form działalności. Po wakacjach zebrano się ponownie, by 16 października 1937 r. ocenić sytuację i wytyczyć

⁵⁴ IX Zjazd Związku Polskiej Młodzieży Akademickiej Litwy, „Dzień Polski” 1935, nr 165, s. 1-2.

⁵⁵ LVA, F. 1654, Ap. 1, b. 82, k. 18. *Powiadomienie naczelnika miasta i powiatu Kowna z 27 IX 1935 r. o wyborze nowego składu zarządu związku*. Jego skład tworzyli: Alfons Bojko – prezes, Irena Giżyńska – wiceprezes, Leon Wojczulewicz – sekr. Generalny, Irena Rahdenówna – sekretarz, Mieczysław Andrzejewski – skarbnik, Wanda Oertelówna – bibliotekarka. Wybrano też Sąd koleżeński w składzie: Czesław Dawidowicz, A. Kowalewski, Józef Leonowicz, Anatol Paszkiewicz, Michał Ukiński).

⁵⁶ LVA, F. 1654, ap. 1, b. 84, k. 51. *Protokół z posiedzenia Zarządu ZPMAL Nr 91 z 16 IX 1935 r. oraz protokół nr 93, k. 56 z 4 X 1935 r.*

⁵⁷ A. DOWGIRD, *Zreorganizujmy życie akademickie*, „Głos Młodych” 1935, nr 2, s. 17.

główne cele organizacyjne. Zadania te miał już realizować nowy Zarząd w składzie: Leon Wojczulewicz (przewodniczący), Zygmunt Ugiński (wiceprzewodniczący), Jadwiga Galińska (sekretarz), Juliusz Dawidowicz (skarbnik), Gustaw Martusewicz (czł. zarządu)⁵⁸.

Sytuacja ZPMAL znacznie się skomplikowała, gdy litewskie MSW 31 grudnia 1937 r. wydało kolejne rozporządzenie dotyczące zmian w statutach. Uwzględnienie ich praktycznie uniemożliwiło swobodną działalność i tak już okrojona. Mimo że poprawiony statut ZPMAL został w wyznaczonym terminie tj. przed 1 stycznia 1938 r. przedłożony do zarejestrowania, nie spotkał się z akceptacją władz. Próba odwołania się od tej decyzji nie przyniosła żadnych efektów. Wyjaśniano natomiast, iż postanowiono tak, gdyż już istnieją na Uniwersytecie w Kownie podobne polskie organizacje akademickie i „to wystarczy”. Chodziło oczywiście o Zjednoczenie Studentów Polaków Uniwersytetu Witolda Wielkiego, Korporację „Lauda” i Związek Studentek Polek Uniwersytetu Witolda Wielkiego (UWW) „Znicz”. Argument ten nie mógł być jednak podstawą do likwidacji Związku Polskiej Młodzieży Akademickiej Litwy gdyż wymienione organizacje nie obejmowały studentów polskich studiujących w zagranicznych uczelniach wyższych, które skupiał ZPMAL. Nie zostało to jednak wzięte pod uwagę i z dniem 10 stycznia 1938 r. Związek Polskiej Młodzieży Akademickiej Litwy został zlikwidowany. Cały majątek, zgodnie ze statutem, został przekazany Polskiemu Towarzystwu „Oświata” w Poniewieżu. Podejmowane jeszcze próby dotyczące cofnięcia tej decyzji nie przyniosły skutku i ostatecznie władze litewskie zakomunikowały, że dzień 6 kwietnia 1938 r. jest ostateczną datą likwidacji Związku Polskiej Młodzieży Akademickiej Litwy⁵⁹.

BIBLIOGRAFIA

Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN)

- Akta Ministerstwa Spraw Zagranicznych: sprawy polsko-litewskie, kursy, pomoc dla mniejszości polskiej i polskich szkół i organizacji.
- Konsulaty RP w Królewcu, Rydze, Berlinie: kontakty, informacje o położeniu mniejszości polskiej, akcja pomocowa.
- Akta Światowego Związku Polaków Zagranicą (ŚZPZ): kontakty, korespondencja, akcja pomocowa, druki i materiały, kursy szkoleniowe, pomoc materialna Polakom na obczyźnie.

⁵⁸ LVA, F. 1654, Ap. 1, b. 82, k. 21 i 22. *Powiadomienie naczelnika miasta i powiatu Kowna z dnia 22 X 1937 r. o wyborze nowego zarządu (Ostatni skład zarządu ZPMAL).*

⁵⁹ LVA, F. 402, Ap. 4, b. 549, k. 1, 26. *Lietuvos Lenkų studentų sąjunga*; H. MONWIDÓWNA, *Sprawy ludności polskiej*, „Sprawy Narodowościowe” 1938, nr 6, s. 701.

Litewskie Archiwum Państwowe w Wilnie (LVA): regulaminy, korespondencja, statuty, zarządzenia, sprawozdania, kontakty polsko-litewskie, położenie mniejszości polskiej na Litwie.

Biblioteka Narodowa im. Mażydyasa w Wilnie: czasopisma, akta, rękopisy, sprawozdania szkół, czasopisma.

Biblioteka Uniwersytecka w Wilnie: czasopisma, druki, regulaminy, rękopisy.

Biblioteka Akademii Nauk w Wilnie: ustawy, zarządzenia, pisma młodzieżowe, wydawnictwa.

Prasa polska na Litwie: „Chata Rodzinna”, „Dzień Kowieński”, „Dzień Polski”, „Głos Młodych”, „Iskry”, „Znad Wili”, „Życie Młodzież”.

Czasopisma wyd. w Polsce: „Polacy Zagranicą”, „Młody Polak Zagranicą” „Sprawy Narodowościowe”.

Wspomnienia: L. Abramowicz, A. Bojko, A. i J. Dowgird, Kieraszewicz, K. Łapin, L. Miitkiewicz, M. Monkiewicz, Rajcewica Stefanowicz, Ławrynowicz, Szwoynicki, Z. Ugiański, L. Wiekbytt.

Opracowania i materiały źródłowe

Pamiętniki Polaków na Litwie 1945-1995 – losy pokoleń: materiały konkursowe, oprac. i wstępem opatrzył A. Budzyński, Warszawa: IGS SGH 1998.

CIOSEK M.P., Funkcja wychowawcza polskich korporacji akademickich, „Studia Gdańskie” 7(1990), s. 125-139.

GIERTYCH J., Sprawa litewska, Wilno: [s.n.] 1938.

GAŚSIOROWSKI A., Polski ruch sportowy w Republice Litewskiej 1919-1940, Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego 2001.

GAŚSIOROWSKI A., Z dziejów polskich organizacji akademickich na Litwie, „Studia Polonijne” 42(2021), s. 5-36.

JACKIEWICZ M., Polskie życie kulturalne w Republice litewskiej 1919-1940, Olsztyn: Wyższa Szkoła Pedagogiczna 1997.

KRAJEWSKI Z., Polacy w Republice Litewskiej 1918-1940, Lublin: Lubelskie Centrum Marketingu 1998.

MACKIEWICZ C., Polacy na Litwie i Litwini w Polsce, Kowno 1938.]

MACKIEWICZ R., Polskie organizacje w Litwie Kowieńskiej, „Rubieże” 1993, nr 4-5.

MONWIDÓWNA H., Szkolnictwo polskie na Litwie, Warszawa: [s.n.] 1934.

PIGOŃ R., O powołaniu młodzieży akademickiej: przemówienie rektora przy otwarciu roku szkolnego 1927/28 w Uniwersytecie Stefana Batorego, Wilno: [s.n.] 1929.

SAWICKI J., Rozkwit i upadek. Polski ruch akademicki na Litwie w latach 1922-1940, „Magazyn Wileński” 1997, nr 1.

STUDNICKI W., Państwo kowieńskie, Wilno: [s.n.] 1922.

ŚWIDA W., Ustawa litewska o ochronie narodu i państwa, Wilno: [s.n.] 1936.

TOMASZEWSKI P., Polskie korporacje akademickie w latach. 1918-1939. Struktury, myśl polityczna, działalność, Toruń: CYCERO.PL Jan Ciesielski 2011.

WIELHORSKI W., Litwa współczesna, Warszawa: Nakł. Sekcji geograficznej Tow. wiedzy wojskowej 1938.

ZDZIECHOWSKI M., Do młodzieży: przemówienie J.M. Rektora Uniw. Wileńskiego ... Marjana Zdziechowskiego w dniu otwarcia roku akademickiego 10 października 1925 r., Wilno: „Słowo” 1925.

ZWIĄZEK POLSKIEJ MŁODZIEŻY AKADEMICKIEJ LITWY 1926-1938

Streszczenie

Wraz z powstaniem Litewskiego Uniwersytetu w Kownie (1922) wśród absolwentów polskich trzech gimnazjów (Kowno, Poniewież, Wiłkomierz) pojawiła się okazja podjęcia studiów wyższych. Jednocześnie wielu młodych Polaków z terenów Litwy studiowało w uczelniach zagranicznych, szczególnie w Austrii, Belgii i Francji. Z oczywistych względów młodzież ta podejmowała próby zakładania własnych organizacji i stowarzyszeń. Ruch ten charakteryzował się dużą różnorodnością organizacyjną, co utrudniało wspólne działanie. W samym Kownie powstały 3 tego rodzaju placówki: Zjednoczenie Studentów Polaków Uniwersytetu Litewskiego (Witolda Wielkiego), Korporacja „Lauda” oraz Związek Studentek Polek Uniwersytetu Witolda Wielkiego „Znicz”. Niezależnie od tego w uczelniach zagranicznych działały odrębne placówki skupiające polskich studentów z Litwy. Sytuacja ta powodowała nie tylko rozproszenie polskiego ruchu akademickiego, ale groziła nawet jego rozbięciem, a także wewnętrznymi sporami. Działo się to w czasie, gdy Światowy Związek Polaków Zagranicą w Warszawie zalecał rodakom żyjącym na obczyźnie jak największą konsolidację i wspólne działanie w jednym, zwartym systemie organizacyjnym. Idea ta mimo wrogości w stosunkach litewsko-polskich docierała także do Kowna. Mimo pewnych oporów wśród niektórych działaczy młodzieżowych w drugiej połowie lat 20. pojawiła się taka próba. Wynikała ona z obawy, że nadal mogły powstawać nowe organizacje i jeszcze bardziej utrudniać wspólne działanie, ale i te, które już istniały, nie zawsze chciały rezygnować z posiadanej już samodzielności. Żeby uniknąć tego rodzaju kontrowersji, pojawiła się myśl założenia federacyjnego związku, który nie likwidowałby istniejących placówek studenckich, a tylko jednoczył je w jednej naczelnej organizacji. W tym celu 27 i 28 sierpnia 1927 r. w Kownie zwołano zjazd polskiej młodzieży z Litwy. Zjazd okazał się wielkim osiągnięciem, gdyż udało się powołać do życia nową organizację o nazwie Związek Polskiej Młodzieży Akademickiej Litwy (ZPMAL). Podstawy działalności nowego Związku określał statut, który jednoczył we wspólnym działaniu całą polską młodzież akademicką z Litwy. Związek jako placówka centralna miał koordynować wspólne działania oraz dbać o oblicze ideowe członków i udział w życiu mniejszości polskiej na Litwie. Statut nie naruszał jednak struktury istniejących już placówek, zobowiązując jedynie ich członków do jednoczesnego należenia do ZPMAL.

Organizacja mimo spełnienia wszelkich wymagań dotyczących zmian w statucie 10 stycznia 1938 r. została zlikwidowana. Próby dotyczące cofnięcia tej decyzji spotkały się z odmową, którą wydano 6 kwietnia 1938 r., dzień ten uznany jest jako ostateczna data zamknięcia Związku.

Słowa kluczowe: Polska; Litwa; Kowno; polscy studenci; próba konsolidacji.

ASSOCIATION OF THE POLISH ACADEMIC YOUTH IN LITHUANIA IN 1926–1938

Summary

Upon the institution of the Lithuanian University in Kowno (Kaunas), graduates of three Polish gymnasiums (in Kowno, Poniewież, Wiłkomierz) faced an opportunity to undertake higher

education. At the same time, many young Poles who were born in Lithuania studied abroad, mostly in Austria, Belgium and France. For obvious reasons, they made attempts to establish their own organizations and associations. This trend was highly diverse in structural terms, which made it difficult to cooperate. In Kowno alone, three such establishments were created: Union of Polish Students of the Lithuanian University (now Vytautas Magnus University), the Students' Corporation "Lauda", and the Union of Polish Girl Students of the Lithuanian University "Znicz". Nonetheless, there were various establishments for Polish students from Lithuania, and this situation not only led to a fragmentation of Polish academia, but it even faced disintegration and internal disputes. This happened when the World Union of Poles Abroad (Warsaw) recommended that fellow Poles living abroad consolidate as much as possible and cooperate in one uniform system of organization. This idea, despite enmity between Poland and Lithuania, would reach as far as Kowno. Such an attempt was made despite some resistance from some youth activists in the latter half of the 1920s. It followed from the fear that other new organizations might appear and make it even more difficult to collaborate, whereas existing ones were not keen on relinquishing the autonomy they already had. In order to avoid this kind of controversy, the idea emerged to establish a federation that would not abolish existing student institutions, but would unite them in one principal organization. To this end, on 27–28 August 1927, a congress of Polish youth from Lithuania was organized. The event proved very successful because a new organization was established: the Union of Polish Academic Youth in Lithuania (ZPMAL). The basis of its functioning was defined by the statute, which consolidated all Polish university students living in Lithuania. As the central body, the Union was to coordinate common activities and safeguard the ideological profile of its members and take care of the Polish minority. While leaving the structure of existing units intact, the statute obliged their members to be members of the ZPMAL at the same time.

Although the ZPMAL met all required changes stipulated in the statute, it was dissolved on 10 January 1938. Attempts at reversing this decision were ultimately rejected on 6 April 1938, and this date is regarded as the day of the final closure.

Keywords: Poland; Lithuania; Kowno; Polish students; consolidation attempts.